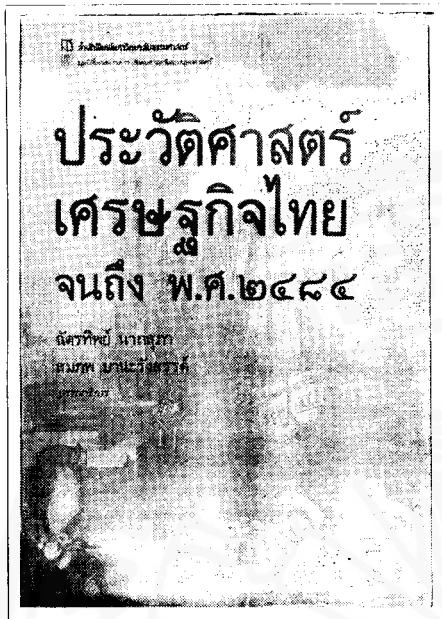

จักรทิพย์ นาคหิรัญ และ สมภพ มานะรังสรรค์,
บรรณาธิการ,

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484,
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526,
667 หน้า, 140 บาท.

บทความนี้เป็นบทความที่จัดอยู่ในรายการแนะนำหนังสือ ไม่ใช่ วิจารณ์หนังสือ นับว่าเป็นการช่วยผ่อนคลายภาระหน้าที่แก่ผู้แนะนำเป็นอันมาก อย่างไรก็ตามการแนะนำก็คงจะด้วยเหตุทั้งในข้อดีและจุดอ่อนของหนังสือ แต่คงจะเป็นการมองในภาพรวมของหนังสือทั้งเล่มมากกว่าที่จะดูแต่ละบทความหรือแต่ละส่วนของเล่ม

ในการแนะนำหนังสือเล่มนี้ จะขอแยกพูดถึงเป็นประเด็นๆ ดังต่อไปนี้คือ (1) ขอบเขต เนื้อหา และความต่อเนื่องของบทความในเล่ม (2) แนวทางในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้ (3) ความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลที่ใช้ตลอดจนการเรียงลำดับเหตุผล และ (4) บทบาทของบรรณาธิการ

- (1) ขอบเขต เนื้อหา และความต่อเนื่องของบทความ
หนังสือเล่มนี้ต้องการจะให้ผู้อ่านได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของระบบเศรษฐกิจไทย ตั้งแต่สมัยปลายอยุธยา จนกระทั่งถึงปี 2484

หนังสือแบ่งเป็น 4 ส่วน โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญๆ ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง

ส่วนแรก เป็นบทนำโดย จักรทิพย์ และสมภพ แสดงถึงวิวัฒนาการของสังคมไทยตั้งแต่ยุคโบราณจนกระทั่งถึงยุคศักดินาสมทุนิยม โดยกล่าวย่อๆ ถึงวิธีการผลิตและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมในแต่ละยุคสมัย เป็นการให้ภาพรวมของวิวัฒนาการของสังคมไทย และมีข้อสรุปว่าระบบเศรษฐกิจไทยจนถึงปี 2484 ก็ยังคงมีวิธีการผลิต โครงสร้างของชนชั้นและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น เป็นแบบศักดินานิยมในคำหลัก สำหรับทุนนิยมเป็นส่วนที่ผสมเข้ามาเท่านั้น

ส่วนที่สอง กล่าวถึงการผลิตเพื่อยังชีพและส่งส่วยในระบบศักดินาก่อน พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นช่วงก่อนสนธิสัญญาบาวริง ในส่วนนี้ประกอบไปด้วย 8 บทความ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมหัวข้อสำคัญ ๆ ดังนี้

ก. ระบบเศรษฐกิจไทยในอดีต ซึ่งปรากฏอยู่ในบทความ “แรงงานในประวัติศาสตร์ลานนาไทย” ของอานันท์ กาญจนพันธ์ และ “ระบบเศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยา” ของสิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร ประเด็นสำคัญในบทความแรกคือ การแสดงความสำคัญของปัจจัยการผลิตอันได้แก่แรงงานและที่ดินในสังคมลานนาไทย ซึ่งทำให้พวกเจ้าพยายามที่จะอ้างความชอบธรรมในการเป็นเจ้าของเพื่อที่จะใช้เป็นรากฐานในการเก็บภาษี และเกณฑ์แรงงานได้ ในขณะที่บทความหลังได้กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยาในลักษณะกว้างๆ โดยมีข้อสรุปว่า ระบบเศรษฐกิจในสมัยอยุธยา มีลักษณะการผลิตเพื่อส่งส่วยและผลิตเพื่อยังชีพ พ่อค้าต่างค้าซึ่งได้แก่พ่อค้าจีนเป็นส่วนใหญ่ ก็ต้องพึ่งพิงระบบราชการ จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยมได้ช้า

ข. ระบบศักดินาของไทย ได้มีคำอธิบายถึงความเป็นมาของระบบศักดินาไทย และได้มีการรวบรวมการตีความ ระบบศักดินา โดยบุคคลหลายฝ่ายในบทความ “ระบบศักดินา” ของศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุลและผู้เขียนบทความก็ได้แสดงความคิดเห็นว่า ระบบ

ศักดิ์นายนั้นมีความหมายอย่างไร บทความเรื่อง “ไพร่ในสมัยอยุธยา” ของพรภิรมย์ เอี่ยมธรรม เป็นบทความที่ใช้ขยายระบบศักดินาของไทยให้เห็นว่าบุคคลต่าง ๆ ที่มีศักดินาแตกต่างกันนั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ก. ระบบภาษีอากรของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ บทความที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบภาษีอากรของไทย ก็คือบทความ “การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)” ของบุญรอด (แก้วกันหา) ชลารักษ์ และบทความ “ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเก่า ยุคต้น” ของญาตาประภาพันธ์ บทความแรกนั้นเน้นถึงระบบการเก็บส่วย โดยได้กล่าวถึงบุคคล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเก็บส่วยตลอดจนระเบียบและการบริหารการเก็บส่วย เช่น การแบ่งเขตในการเก็บส่วย การขนส่งส่วย อัตราและชนิดของส่วยที่เก็บ ตลอดจนปัญหาที่เกิดจากการเก็บส่วย และวิธีการแก้ไข ในบทความระบบเจ้าภาษีนายอากรกล่าวถึงระบบการจัดเก็บภาษีอากรภายใต้ระบบเจ้าภาษีนายอากร หรือที่เรียกว่าระบบการผูกขาดภาษี โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของระบบดังกล่าวตลอดจนผลดีผลเสียของระบบการค้าภาษีอากรต่อระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งจะมีผลเสียมากกว่าผลดี

ง. การค้าต่างประเทศของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ บทความ “การค้าสำเภาของไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ของวราภรณ์ ทินานนท์ ได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์อันเกิดจากการค้าสำเภาของไทยทั้งในด้านการเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในบทความ “การค้าระหว่างประเทศกับระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ (พ.ศ. 2363-2398)” ของอัมมาร์ สยามวาลา จะให้ภาพที่ชัดเจน โดยในบทความได้กล่าวถึงการค้าสำเภากับจีน และบทบาทของจีนในการค้าระหว่างประเทศของไทย ต่อจากนั้นได้กล่าวถึงการคลังหรือการจัดเก็บภาษีศุลกากร และระบบการค้าแบบผูกขาดซึ่งชาวต่างประเทศตะวันตกเห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อการค้าระหว่างประเทศ อัมมาร์ได้วิเคราะห์ถึงผลกระทบของการค้าต่างประเทศของไทยต่อระบบเศรษฐกิจไทย ในแง่การเจริญเติบโต การ

กระจายรายได้ และมีความเห็นว่า การค้าต่างประเทศของไทยไม่มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ แต่ว่าการค้าต่างประเทศยังผลให้เกิดความแตกแยกในด้านความคิดทางเศรษฐกิจในหมู่นักปกครองของไทย

ในส่วนที่ 2 นี้ บทความที่น่าสนใจ คือบทความระบบเจ้าภาษีนายอากร สมัยกรุงเก่า ยุคต้น และ การค้าระหว่างประเทศกับระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ ในบทความแรกการจัดระเบียบข้อมูลและการนำเสนอที่ดี แต่ในบทความหลัง แม้การนำเสนอจะดูไม่ราบรื่น เพราะมีการหยิบยกประเด็นต่างๆ ขึ้นมาพิจารณาหลายประเด็น แต่การวิเคราะห์และการตั้งคำถามเพื่อการศึกษาค้นคว้า ทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกเหมือนถูกชักชวนให้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ด้วย

ส่วนที่สาม มี 9 บทความ เนื้อหาแสดงให้เห็นถึง การขยายการผลิตเพื่อการค้าในระบบศักดินาสมมตินิยม หลังจากที่มีการเปิดประเทศ โดยกล่าวถึงหัวข้อต่อไปนี้คือ

ก. ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453 มีบทความของ จักรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์ เศรษฐ เป็นบทความนำ โดยชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจไทย การผลิตได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า การขยายตัวของการค้าภายใน และการใช้เงินตราในระบบเศรษฐกิจ ในขณะที่เทคนิคในการผลิตไม่เปลี่ยนแปลง เจ้าและขุนนางเป็นผู้ควบคุมที่ดินและเงินทุนส่วนใหญ่ของประเทศ และแม้ว่าการขยายตัวในด้านการผลิตและการค้าจะทำให้เกิดนายทุนและพ่อค้าคนกลางขึ้นมา แต่คนเหล่านี้ก็ยังต้องอาศัยกลุ่มเจ้าและขุนนางในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตน ประกอบกับการเปิดประเทศได้มีส่วนทำให้ประเทศตะวันตกสามารถส่งสินค้าสำเร็จรูปเข้ามาแข่งขันกับสินค้าที่เคยผลิตได้ในประเทศและยังสามารถควบคุมกิจการเหมืองแร่และป่าไม้ จึงทำให้ชนชั้นนายทุนในประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีนไม่สามารถพัฒนาตนเองเป็นนายทุนอุตสาหกรรมได้

ข. ระบบการชลประทานของไทย บทความ “การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์

เศรษฐกิจไทย” โดย ชีเกฮารุ ทานาเบ้ ได้อธิบายถึงรูปแบบต่าง ๆ ของการชลประทานที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ เช่น การชลประทานแบบเหมืองฝายในอาณาจักรลพบุรี และการชลประทานแบบคลองในภาคกลาง บทความ “คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. 2367–2453)” ของกิตติ ตันไทย จะช่วยขยายบทความแรก โดยการอธิบายถึงคลองประเภทต่าง ๆ ที่ขุดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไปในแต่ละรัชกาล ผู้เขียนบทความได้สรุปว่าคลองส่วนใหญ่ที่ขุดขึ้นในภาคกลางนั้นเพื่อประโยชน์ในด้านการคมนาคมและขยายพื้นที่เพาะปลูกมากกว่าเพื่อการชลประทาน ทั้งนี้จึงไม่สามารถบอกได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมพลังน้ำตามทฤษฎีของนายวิทโฟเกล

ก. การเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจไทย จำแนกตามภาค และสาขาเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจไทยในภาคกลาง ปรากฏอยู่ในบทความ “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านภาคกลาง พ.ศ. 2394–2453” ของ สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ “การผลิต และการค้าข้าวในภาคกลาง (พ.ศ. 2411–2475)” โดย ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และ “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา” โดยไพฑูรย์ สายสว่าง ทั้ง 3 บทความได้เสนอภาพของระบบเศรษฐกิจของไทยในภาคกลางในลักษณะที่แตกต่างกัน สุวิทย์ จะเปรียบเทียบสภาพเศรษฐกิจสังคมของหมู่บ้านในภาคกลางก่อนและหลังการเปิดประเทศ โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตสินค้าหลักคือข้าว และโครงสร้างของสังคมความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคม ผู้เขียนได้ให้ข้อสรุปว่าเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางมิได้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นพื้นฐานแต่ประการใด บทความของทวีศิลป์แสดงให้เห็นถึงการผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางหลังจากเปิดประเทศแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจอีกคือปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการปลูกข้าว อันได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทน เครื่องมือ อุปกรณ์ต่างๆ วิธีการทำนา และการค้าข้าว ในหัวข้อการค้าข้าวได้กล่าวถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าว เช่น โรงสี พ่อค้าคนกลาง ตลอดจนบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้เขียนได้สรุปว่า การเปิดประเทศได้มีส่วนทำให้มีการขยายการเพาะปลูกข้าว โดยการขยายพื้นที่การเพาะปลูกออกไป แต่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในวิธีการเพาะปลูก การค้าข้าวเป็นไปโดยเสรี และรัฐบาลไม่มีนโยบายช่วยเหลือชาวนาอย่างจริงจัง พร้อมกับยกประเด็นปัญหาไว้หลายปัญหาให้ผู้อ่านไปคิดต่อเป็นการบ้าน เช่น การขยายพื้นที่การเพาะปลูกโดยชาวนาในฐานะปัจเจกชน การแสวงหาแรงงานมาใช้ในการทำนาโดยวิธีการต่าง ๆ และการศึกษาขบวนการของสหกรณ์ เป็นต้น

บทความของไพฑูรย์ นำเสนอการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเริ่มสภาพชุมชนและเศรษฐกิจการปลูกข้าวก่อนการเปิดประเทศ แล้วโครงเรื่องอาจแบ่งได้เป็น ปัจจัยที่ใช้ในการทำนา วิธีการทำนา การขยายพื้นที่การเพาะปลูก การค้าข้าว และนโยบายของรัฐบาล ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในระบบทาสและไพร่หลังการเปิดประเทศ ผู้เขียนได้พยายามใช้ข้อมูลประกอบคำอธิบายอยู่หลายตอน สิ่งที่ผู้เขียนต้องการเน้นคงจะเป็นการเคลื่อนไหวของราคาข้าว ซึ่งเริ่มขยับตัวสูงขึ้นหลังจากการเปิดประเทศและจูงใจให้มีการขยายการเพาะปลูกข้าวออกไป เป็นการยืนยันความเชื่อของนักเศรษฐศาสตร์หลายท่านที่ว่าชาวนาไทยเป็นมนุษย์เศรษฐกิจ และจะปรับตัวตามการเคลื่อนไหวของราคา

บทความ “การผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองในสังคมศักดินา : ศึกษาเฉพาะการผลิตระดับหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 1839–2475” ของ ชูสิทธิ์ ชูชาติ กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทในภาคเหนือ แล้วโครงที่ใช้ในการอธิบายก็เช่นเดียวกับบทความของสุวิทย์ แต่ที่เพิ่มเติมเข้ามาก็คือแนวคิดและวัฒนธรรมของชาวนา ซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนของระบบเศรษฐกิจ แต่การนำเสนอทำให้มองไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนล่างและส่วนบนเท่าใดนัก ผู้เขียนได้สรุปว่าหมู่บ้านในภาคเหนือเปลี่ยนแปลงได้ช้ากว่าหมู่บ้านในภาคกลางทั้งนี้เพราะขาดการคมนาคมที่ดี ดังจะเห็นได้จากในภาคเหนือยังไม่มีการผลิตข้าวเพื่อขาย และการทอดผ้า

ใช้เองยังปรากฏอยู่ทั่วไป แม้จะมีการเปิดประเทศแล้วก็ตาม

บทความ “กิจการเหมืองแร่กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ (พ.ศ. 2411-2474)” ของพรณี อวนสกุล ได้แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ตั้งแต่ปี 2411 โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในกิจการเหมืองแร่หลังจากที่ได้มีการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในการผลิตในปี 2450 นอกจากนั้นยังได้แสดงผลของการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ต่อระบบเศรษฐกิจในภาคใต้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ผู้เขียนมีข้อสรุปว่า การขยายตัวของกิจการเหมืองแร่มิได้ก่อให้เกิดผลเชื่อมโยงไปยังสาขาเศรษฐกิจอื่นๆ โดยเฉพาะสาขาเกษตร ยิ่งไปกว่านั้นกิจการเหมืองแร่เกือบทั้งหมดยังถูกควบคุมโดยชาวต่างชาติ ยิ่งทำให้กิจการเหมืองแร่มีบทบาทน้อยในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของไทย

บทความที่น่าสนใจที่สุดในส่วนนี้คือ บทความของฉัตรทิพย์ และสุธี

ส่วนที่สี่ วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2453-2475 ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น วิกฤตการณ์ที่เกิดจากปัจจัยภายในประเทศ และวิกฤตการณ์ที่เกิดจากปัจจัยภายนอกประเทศ

บทความ “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2453-2475” ของฉัตรทิพย์ และสุธี เป็นบทความสั้นๆ สรุปให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจไทยในช่วงเวลาดังกล่าวมีอุปสรรค และวิกฤตการณ์อะไรบ้างที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยต้องเผชิญกับความล้มเหลวอย่างเป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งพอจะสรุปอุปสรรคและปัญหาสำคัญได้ดังนี้ ประการแรก ปัญหาผลิตภาพทางเกษตร เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลและโครงสร้างในกรรมสิทธิ์ที่ไม่เอื้ออำนวยให้มีการพัฒนาผลิตภาพ นอกจากนั้น การเปิดประเทศทำให้อุตสาหกรรมพื้นบ้านต้องสลายตัวไม่สามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้ ยังไม่เท่านั้น รัฐบาลไทยยังถูกจำกัดความสามารถในการเก็บภาษีศุลกากร ทำให้รายได้ของประเทศลดลง และเมื่อหันไปชดเชยด้วยภาษีภายในประเทศ ก็ยังเป็นอุปสรรคต่อการสะสมทุนภายใน

ประเทศมากขึ้นไปอีก การขาดแคลนระบบการชลประทาน การขนส่ง และการศึกษาที่เป็นปัญหาต่อการสร้างผลิตภาพของประเทศ ประการที่สองคือระบบศักดินาที่เข้มแข็งได้ขัดขวางความเจริญของชนชั้นนายทุน นายทุนในระบบเศรษฐกิจไทย มีลักษณะเป็นนายทุนที่ไม่เป็นอิสระ ต้องพึ่งพิงอำนาจของข้าราชการหรือไม่ก็นายทุนต่างประเทศ ประการที่สาม ระบบเศรษฐกิจไทยมิได้มีความยืดหยุ่นพอที่จะปรับตัวให้เข้ากับภาวะผันผวนที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ ผู้เขียนได้เสนอแนวทางสำหรับการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ คือ ปฏิรูปโดยใช้ระบบทุนนิยมประชาธิปไตย หรือสังคมนิยมประชาธิปไตย อีกทางหนึ่งคือการปฏิวัติตามแนวทางของระบบบอลเชวิค

วิกฤตการณ์ที่เกิดจากภายในระบบเศรษฐกิจเอง แบ่งได้เป็น วิกฤตการณ์ด้านการคลัง ซึ่งพรณี อ้นตระกูล ได้กล่าวไว้ในบทความ “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)” วิกฤตการณ์เริ่มจากรายได้ของรัฐบาลลดลง เนื่องจากการส่งออกลดลงในปี 2462 ในขณะที่รายจ่ายของประเทศในด้านการป้องกันประเทศ และรายจ่ายในราชสำนักเพิ่มขึ้น และไม่มีท่าทีว่าจะคัดทอนลงได้ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการคัดทอนรายจ่ายในด้านการลงทุนสร้างบิการขั้นพื้นฐาน เช่น การชลประทาน การสร้างถนน และการศึกษา ยังความเสียหายแก่การพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง

มยุรี นกยูงทอง ผู้เขียนบทความ “ปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)” ได้กล่าวถึงปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ปัญหาแรกเป็นปัญหาการคลังซึ่งเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากรัชกาลที่ 6 ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหภายใน ส่วนปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกประเทศก็คือปัญหาเสถียรภาพของเงินบาท ในบทความนี้ผู้เขียนไม่ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง ระบบการเงินของโลก กับระบบการเงินและการคลังของไทยอย่างชัดเจน ยังความสงสัยให้แก่ผู้อ่านว่า เหตุใดการออกจากมาตราทองคำของ

อังกฤษ จึงมีผลต่ออัตราการแลกเปลี่ยนของไทย ตลอดจนทุนสำรองระหว่างประเทศและการงบประมาณของไทยมากมายเช่นนั้น ทางแก้ไขเพื่อรักษาค่าของเงินบาทก็คือ การออกจากมาตราทองคำ แต่กำหนดค่าเงินตราตามเงินปอนด์ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการค้าต่างประเทศของไทย ทั้งเป็นการรักษาค่าของเงินบาทด้วย ผู้เขียนได้แสดงความเห็นว่า รัชกาลที่ 7 ได้พยายามแก้ไขปัญหามูลค่าเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ แต่เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า มิได้แก้ไขปัญหามูลค่าเศรษฐกิจทั้งหมด ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งซึ่งคณะราษฎรใช้เป็นข้ออ้างในการก่อการปฏิวัติในปี 2475

บทความสุดท้ายในส่วนที่ 4 เป็นบทความเกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์จากปัจจัยภายในประเทศ คือ “วิกฤตการณ์ข้าวกับปัญหาเศรษฐกิจไทย” โดยผู้เขียน 3 คน บทความได้ระบุถึงสาเหตุแห่งวิกฤตการณ์คือภาวะฝนแล้ง ในปี 2462 ทำให้ผลิตข้าวได้น้อย ถึงกับมีการห้ามส่งข้าวออก รายได้ของรัฐจึงลดลงและก่อให้เกิดปัญหางบประมาณขาดดุล จนรัฐบาลต้องกู้เงินจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีความเห็นว่า วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ แม้จะเกิดจากสภาพธรรมชาติ แต่การที่รัฐบาลไม่ได้เอาใจใส่ต่อการส่งเสริมการเกษตรอย่างจริงจัง ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจไทยอย่างกว้างขวาง

บทความในส่วนที่ 4 โดยเฉพาะบทความของมยุรี เป็นบทความที่เข้าใจค่อนข้างยาก ทั้งผู้เขียนและผู้อ่านจะต้องมีความรู้เศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศพอสมควร จึงจะสามารถแยกแยะประเด็นปัญหาการคลัง ปัญหาการเงินภายใน และการเงินระหว่างประเทศได้ชัดเจน ประเด็นปัญหาเหล่านี้ น่าจะได้มีการศึกษาให้ละเอียดถี่ถ้วนกว้างขวางกว่านี้ เพื่อจะได้เห็นผลกระทบของเศรษฐกิจโลกต่อระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก หลังจากที่มีการเปิดประเทศแล้ว

ส่วนที่ห้า การยกเลิกพันธนาการศักดินากับการแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่ พ.ศ. 2475-2484

ฉัตรทิพย์ ได้เขียนบทความ “การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย” บทความนี้ได้ชี้ว่า คณะราษฎรได้ประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง คือสามารถล้มเลิกพัฒนาการศักดินาได้บางส่วน กล่าวคือคณะราษฎรสามารถแย่งอำนาจรัฐจากชนชั้นศักดินาได้ แต่การที่คณะราษฎรขาดเอกภาพทางด้านอุดมการณ์ ขาดวินัยในการจัดองค์การ และขาดการสนับสนุนจากมวลชน จึงทำให้คณะราษฎรไม่สามารถล้มเลิกพัฒนาการศักดินาได้ทั้งหมด เจ้าและขุนนางยังคงเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดิน เจ้าโครงเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ถูกคัดค้านอย่างหนัก รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้แนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการว่าด้วยระบบเศรษฐกิจชาตินิยมเป็นแนวนโยบาย กล่าวคือให้ชนชั้นกลางรวมตัวกันในการผลิตและการค้าในรูปแบบสหกรณ์ และสหกรณ์เหล่านี้จะถูกควบคุมโดยรัฐ การใช้แนวนโยบายดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้นายทุนพาณิชย์เชื้อสายจีนได้เติบโตและสามารถแทนที่นายทุนตะวันตกได้

บทความ “การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485” ของ ชวลิต วายกภัทธร ได้ปูพื้นฐานให้เห็นสภาพของเศรษฐกิจไทยก่อน 2475 ตามแนวทางของสำนัก “ฉัตรทิพย์ นาถสุภา” ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ โดยพิจารณาจากหลักสำคัญของเจ้าโครงเศรษฐกิจ และโดยยกตัวอย่างของการปฏิรูปทางเศรษฐกิจที่คณะราษฎรได้ดำเนินการ เช่น การยกเลิกการเก็บค่านา มาเป็น การเสียเงินบำรุงท้องที่ การออกพระราชบัญญัติห้ามเสียดอกเบี้ยเกินอัตรา ตลอดจนการส่งเสริมรัฐวิสาหกิจ การตั้งธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองก็คือคณะราษฎรได้นำเอาการปกครองระบบประชาธิปไตยมาใช้ ทำให้อำนาจเปลี่ยนจากมือของชนชั้นศักดินามาสู่คนส่วนใหญ่ของประเทศ และแม้ว่าคณะราษฎรจะทำได้ไม่สำเร็จ แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพที่สำคัญอันหนึ่ง

โดยสรุปแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าคณะราษฎรแม้จะได้อำนาจการปฏิวัติยึดอำนาจทางการเมืองของชนชั้นศักดินาได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจซึ่งถูกรองรับโดยระบบศักดินาได้อย่างสิ้นเชิง และการที่อุดมการณ์ของสมาชิกคณะราษฎรบางกลุ่มไม่ชัดเจน จึงทำให้ประเทศไทย นอกจากจะถูกครอบงำโดยระบบศักดินาแล้ว ยังเป็นศักดินาฟาสซิสต์อีกด้วย

บทความ “เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์” โดยปรีชา อารยะ เป็นการวิเคราะห์เค้าโครงการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี และพยายามที่จะอธิบายโต้ข้อคิดเห็นบางประการในพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 ผู้เขียนได้เกริ่นให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องมีการวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างมีอุดมการณ์หรือหลักการเกี่ยวกับการแบ่งงานและการกระจายผลงานกัน ทั้งนี้เพราะสิทธิทางการเมืองและสังคมขึ้นอยู่กับ การกระจายกำลังทางเศรษฐกิจนั่นเอง ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนได้นำเสนอในบทความคือ

หลักการสำคัญในเค้าโครงการที่จะให้รัฐเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองเป็นส่วนใหญ่ โดยมีเหตุผลสนับสนุนหลายประการ เช่น เพื่อเป็นหลักประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร เพื่อให้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย และเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย รัฐจะต้องมีวิธีการที่จะจัดหาปัจจัยการผลิต อันได้แก่ ที่ดิน แรงงานทุน และให้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทต่างๆ เพื่อดำเนินการจัดให้มีการทำแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ และพยายามดำเนินนโยบายผลิตทุกอย่างที่ต้องการขึ้นใช้เอง โดยไม่ต้องพึ่งต่างประเทศเลย

นอกจากนี้ มีการโต้แย้งในพระบรมราชวินิจฉัย 4 ประเด็นคือ

ประเด็นแรก ข้อโต้แย้งที่ว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นระบบบอลเชวิค ประเด็นที่สอง ข้อโต้แย้งที่ว่าข้อเสนอของ ดร.ปรีดี ขาดต่อการปฏิบัติ ประเด็นที่สาม ข้อโต้แย้งที่ว่า การที่รัฐเข้ามาประกอบการทางเศรษฐกิจเป็นการตัดรอนสิทธิเสรีภาพของราษฎร ในสามประเด็นที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนยอมรับว่า ประเด็น

ที่สองจะมีเหตุผลที่สุด แต่ก็ยังไม่เป็นเหตุผลเพียงพอที่จะมาลบล้างหลักการอันจะนำมาซึ่งความจริงก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติได้

ผานิต ทรงประเสริฐ ได้กล่าวถึง นโยบายเศรษฐกิจระบบชาตินิยม ตลอดจนผลกระทบของนโยบายดังกล่าวต่อระบบเศรษฐกิจไทย ในบทความสุดท้ายคือ “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481-2487” ในบทความได้แยกแยะประเด็นที่ชัดเจนเกี่ยวกับ วิธีการที่รัฐบาลใช้ในการให้บรรลุมเป้าหมายของนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยม และแยกแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในแต่ละสาขา สำหรับการพัฒนาค้าปลีกเอกชน ก็ได้แก่ การควบคุมการประกอบอาชีพของชาวต่างชาติ การส่งเสริมการค้าพาณิชย์และการประกันภัย การส่งเสริมร้านค้าย่อยของคนไทย การพัฒนาค้าปลีกเกษตร ก็เน้นในด้านการชลประทาน การคมนาคม และส่งเสริมระบบสหกรณ์ การพัฒนาอุตสาหกรรม รัฐบาลได้จัดตั้งและดำเนินการอุตสาหกรรมที่สำคัญๆ บางประเภท

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลได้เข้าควบคุมกลไกสำคัญด้านเศรษฐกิจของประเทศไว้เกือบหมด เช่น การควบคุมสินค้าเข้าและสินค้าออก โดยสมาคมพ่อค้าไทย การตั้งธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อควบคุมการประกอบธุรกิจด้านการเงิน ผู้เขียนได้สรุปว่า การดำเนินนโยบายดังกล่าวยังมีความเสียหายแก่ธุรกิจขนาดเล็ก ในขณะที่นายทุนใหญ่เชื้อสายจีน นายทหารและผู้นำการเมืองสำคัญๆ ได้รับผลประโยชน์จากนโยบายดังกล่าว และก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจเรื้อรังมาจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนที่ 5 นี้ บทความที่ดีคือบทความของปรีชา อารยะ แม้ว่าจะไม่ได้กล่าวถึงสถานะของระบบเศรษฐกิจไทย ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เป็นบทความที่เสนอข้อคิดอย่างสมเหตุสมผลโดยอาศัยปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจในปัจจุบันมาวิเคราะห์ ข้อเสนอของ ดร. ปรีดี บทความของชาวลิต มีข้อผิดพลาดอยู่ 2 จุดที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น คือ ข้อผิดพลาดเกี่ยวกับความหมายของคำว่าภาษีอากร ในหน้า 578 และ

การผูกประโยชน์คนผู้อ่านคิดว่า สมเด็จพระเจ้าพระยามหา-
ศรีสุริเยศวร เป็นเจ้า เพราะใช้ราชาศัพท์ในหน้า 580

โดยสรุปแล้ว หนังสือได้รวบรวมบทความต่างๆ
ของผู้ทรงคุณวุฒิในทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเข้า
ด้วยกันจนสามารถมองเห็นวิวัฒนาการของระบบ
เศรษฐกิจไทยได้ชัดเจน และการที่ทบทวนเนื้อหาของหนังสือ
เล่มนี้ช่วยบทความของ ฉัตรทิพย์ หรือสตี เพื่อใ้
ผู้อ่านได้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงของระบบ
เศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลาเสียก่อน แล้วตามด้วย
บทความอื่นๆ ให้เห็นรายละเอียดในภายหลัง นับว่าดี
มาก อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เกิดจาก
การนำบทความซึ่งส่วนใหญ่คัดย่มาจากวิทยานิพนธ์
หรือผลงานวิจัยของผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนั้นความซ้ำซ้อน
ของบทความโดยเฉพาะข้อความเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจ
ไทยก่อนสนธิสัญญาบาวริง จึงมีปรากฏอยู่ในบท
ความต่าง ๆ เกือบครึ่งหนึ่งของบทความทั้งหมด ซึ่ง
อาจจะทำความเบื่อหน่ายให้แก่ผู้อ่านได้พอสมควร
นอกจากนั้นการย่อความจากผลงานบางชิ้นนั้น ในบาง
ครั้งอาจจะย่อจนเกินไป แม้จะจับความสำคัญได้ แต่ก็
ขาดรสชาติในคำบรรยายละเอียดและตัวอย่าง ดังเช่น
บทความระบบเศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยา หรือการค้า
สำเภาของไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ หรือนโยบายการ
พัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในบาง
บทความก็มีความยาวมาก มีหัวข้อสลับซับซ้อนหลาย
หัวข้อ ยืดยาว ทั้งที่เนื้อหาอาจจะทำให้กระชับกว่านั้น
ได้ เช่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของลุ่มแม่น้ำเจ้า-
พระยา ปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือการปฏิรูปเศรษฐกิจใน
ประเทศไทย 2475

(2) แนวทางในการศึกษาข้อมูลจากประวัติศาสตร์ ผู้
อ่านจะพบว่า แนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อ
มูลมีอยู่อย่างน้อย 3 รูปแบบ

ในแบบแรก เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทาง
ของเศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นการมองวิวัฒนาการ
ของระบบเศรษฐกิจจากพลังการผลิตและโครงสร้าง
ทางสังคม แสดงให้เห็นถึงการขัดแย้งระหว่างชนชั้นใน
ระบบศักดินา ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ
ไทยไปสู่ระบบทุนนิยม

ในแบบที่สอง เป็นการค้นคว้าหาข้อมูล แล้วนำ
มาเรียบเรียง เพื่อเป็นความรู้ ไม่มีการวิเคราะห์หลัก
ซึ่งอะไรมากนัก

ในแบบที่สาม เป็นการค้นคว้าหาข้อมูล นำมา
วิเคราะห์ และเสนอสมมติฐาน หรือเสนอแนะปัญหา
บางประการที่ควรจะศึกษาค้นคว้าต่อไป

บทความส่วนใหญ่ เป็นการศึกษาในแบบแรก
แต่ก็มีบทความแบบที่สามพอให้หลุดไปจากความจำเจ
ได้เช่นบทความของ อัมมาร์ โพฑารักษ์ ปรีชา ยานิต
และทวีศักดิ์

(3) ในด้านความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลที่ให้
ตลอดจนการเรียงลำดับเหตุผล บทความที่นำเสนอ
ส่วนใหญ่มีข้อมูลสนับสนุนค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม
มีอีกหลายบทความซึ่งมีข้อมูลทันสมัยและมีการวิ-
เคราะห์ลึกซึ้งมากกว่า ที่ได้รับการพิจารณาจากบรร-
ณาธิการ เช่น ระบบไพร่ในสังคมไทย 2411—2453
ของปิยะฉัตร ปัตตะวรรณ, การพัฒนาระบบการชลประ-
ทานในประเทศไทยตั้งแต่ 2431—2493 ของสุนทรี
อาสะไวย์, วัฒนธรรมกรรมพิทักษ์บรรณกรรมต้นรัตน-
โกสินทร์ของ นิธิ เกียวศรีวงศ์ และทนายนิพนธ์
ไทย ของสังคีต พิริยะรังสรรค์ เป็นต้น ส่วนข้อคิด
พลาดในด้านข้อมูลนั้นยังไม่พบที่ผิดอย่างฉกรรจ์ ยก
เว้นในบทความของชวลิต ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

(4) บทบาทของบรรณาธิการ บรรณาธิการได้ทำ
หน้าที่ในการแสวงหาบทความมาคัดย่อและเชื่อมโยง
บทความต่างๆ เข้าด้วยกันได้อย่างน่าชมเชย อย่างไรก็ตาม
การย่อความจากผลงานของหลายคนหลาย
ความคิด อาจจะทำให้ได้บทความที่มีเนื้อหาเข้มข้น
ไม่เท่ากับที่อ่านจากผลงานจริง และในส่วนนี้บรรณา-
ธิการน่าจะมีส่วนบทบาทในการที่จะปรับให้เนื้อหาในบท
ความมีความกระชับ ชัดเจน ตลอดจนตรวจสอบความ
ถูกต้องของเนื้อหาพร้อม ๆ กันไป

กล่าวโดยสรุป ผู้สนใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ไทย ควรจะต้องมีหนังสือเล่มนี้เพื่อเก็บไว้ในคลัง
ข้อมูลและเพื่อเป็นฐานในการขยายพหุพจน์แห่ง
ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจไทยออกไปอีก

ชูศรี มณีพุกนั
คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์